

БЪЛГАРСКАТА АНТРОПОНИМИЯ БЪВ ВЪЗХОД

Иван Дуриданов (СУ "Св. Климент Охридски")

Когато през 50-те години на миналия век се заех да напиша кратък исторически очерк за българската антропонимия за полското списание *Onomastica*, аз не очаквах, че ще намеря богат материал, доколкото от студентските ми години ми бе известна само брошурата "Българските собствени имена. Произход и значение" (1926) от немския романист и балканист Густав Вайганд. Действително от времето на първата статия по антропонимия на Любен Каравелов "Собственния имена болгар" (1861), та до средата на миналия век не е имало привличащ вниманието труд в тая област. Нужно е да се отбележи обаче, че първото системно изследване на българските лични имена от езиковедско, историческо и етнографско гледище принадлежи на книжовника и революционера Трайко Китанчев (1858 – 1895). Това изследване, излязло през 1893 г. в няколко броя на цариградския в. "Новини", разгледах по-подробно в моя очерк "Развой на българската ономастика", ч. I Антропонимия (1956:366–367).

На ономастите е известно, че основа за научно изследване на българските лични имена постави споменатият по-горе учен G. Weigand с обширната си студия: "Die bulgarischen Rufnamen, ihre Herkunft, Kürzungen und Neubildungen", излязла в 26–29 том на издаваното от него списание *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache*, 1921, 104–192. Преработен вариант на тая му работа с приложен речник на имената представлява споменатата по-горе брошура "Българските собствени имена". Вайганд обръща внимание не само на произхода на личните имена, но и на техния строеж, което се отнася главно до едноосновните имена, което е негов оригинален принос. След Вайгандовия труд излязоха на български цяла редица статии върху българските лични имена, в

които се разглеждат отделни имена или групи от имена. Общ поглед върху българските лични имена дава Цани Гинчев в статията си “Няколко думи за българските собствени имена” (1932), ”Обобщаващ характер на научна основа имат статиите на Ал. Теодоров-Балан “Основи и форми на българските лични имена” (1933) и Любомир Андрейчин “Българските собствени имена” (1942).

В следвоенния период първия най-значителен труд в областта на българската антропонимия – “Речник на личните и фамилни имена у българите” (1969), дължим на видния наш езиковед и диалектолог Стефан Илчев. Събирал материала си в продължение на десетилетия, нему се удаде да изработи един единствен по рода си корпус на личните (общо 12771) и фамилни имена у българите. В моя отзив за това изключително дело аз писах тогава: ”Разглежданият труд е една богата съкровищница на нашите лични и фамилни имена, един ценен справочник за по-широките културни среди... Едно културно дело, каквото притежават малко народи за своите лични имена” (1971). Но този речник не е само чисто лексикографско дело. Не по-маловажен е и Уводът (28 стр.), който всъщност представлява една добре премислена студия върху различни въпроси на българската антропонимия: произход и стратиграфия на имената, значение (семантика), форми и структура (наставки) на имената и т. н. Фамилните имена са разгледани отделно, тъй като имат своя структура и значение. Не е пропуснат и въпросът за чуждите имена. В речника авторът се стреми да изтълкува всяко име, и то нерядко не само етимологически, но и с оглед на мотивите, които определят използването и словотворството на съответното име. Според издирванията на автора означен е и местопроизходът на лични и фамилни имена.

За интензивния развой на българската антропонимия наред с топонимията съществена роля има дейността на проф. Н. Ковачев, който от самото начало на стъпването си във ВТУ организира експедиции със студентите за събиране на материали от лични и местни имена, а малко по-късно заедно със сътрудници от ВТУ (днешната доц. Мария Ангелова) създава научно-изследователска лаборатория по българска антропология (1985), която през 1987 г. се обединява с Архива по ономастика при ВТУ в Кабинет по българска ономастика, а от 1994 г. в “Център по българска

ономастика”. В резултат на обработката на събрания материал проф. Ковачев издаде първия у нас “Честотно-тълковен речник на личните имена (1987), който включва над 5600 имена с честотност на разпространение 5 и повече пъти за периода 1901 – 1970 г. В съпътстващия предговор авторът разглежда редица въпроси като: народностно-езиков произход на имената, семантика от обществена гледна точка (пожелателни, защитни и др.), морфологично образуване (композита, едносъставни и съкратени) и т. н. Чисто популярен характер има и книгата на Недялка Иванова и Пенка Радева, в същност речник “От ‘А’ до ‘Я’. Имената на българите” (1985), но в уводната част, състояща се от четири глави (“От люлката до гроба”, “Съхранено през вековете”, “С тревога за българското име”, “Да пребъде във времето”) има интересни наблюдения и размисли за общественото отношение към имената. В речника имената са подредени азбучно по гнезда, като се излиза от коренното име.

По същото време се появи и исторически речник на личните имена от Йордан Заимов: “Български именник” (1988). За съжаление данните за засвидетелстването на имената не са пълни: липсва изворът, където е регистрирано съответното име.

Дейността на проф. Ковачев като ономаст се разви и в организирането на кръгли маси по ономастика при ВТУ. Антропонимията намери, макар и скромно място (с четири доклада), при Първата кръгла маса по българска ономастика през 1989 г. Значението на този клон от ономастиката порасна в следващите пет години, така че на Втората кръгла маса през 1990 г., организирана пак от проф. Ковачев, е представена с 15 доклада, обединени в първи дял на II том “Състояние и проблеми на българската ономастика” (В. Търново, 1994: “Поява, произход и разпространение на личните имена в България”). Интересът към проблемите на антропонимията намира израз и в участието на над стотина автори на статии с теми по произхода и словообразуването на лични и фамилни имена у българите. Към антропонимията прояви интерес и историкът Христо Гандев, който изследва български лични имена, засвидетелствани в турски документи, и въз основа на статистическия им анализ достига до изводи за словообразователния им строеж и регионално разпространение през XV век (вж “Българската народност през XV век”, София, 1972, с. 214–263).

Най-значителният труд в областта на антропонимията през последните десетина години е "Честотно-етимологичен речник на личните имена у българите" (В. Търново, 1995, 621 стр.) от проф. Николай Ковачев. Тук са включени всичките мъжки и женски лични имена в България до 1980 г. с честотност над единица, 16713 от общо 34488 имена. След кратък предговор следва статия, която обхваща следните въпроси: Българска личноименна система, Състояние на личноименните проучвания, Развой на личноименната ни система, Личноименно ядро, състав и периферия, Езиково-народностен произход на ЛИ, Имеобразуване и типове ЛИ, Значение (Семантика) на личните имена, Някои езикови особености на личните имена, Някои статистически наблюдения върху личните имена. Речникът съдържа статистически данни за разпространението на отделното име по десетилетия и за четирите области на страната (СЗ, ЮЗ, СИ, ЮИ) и в чужбина. Накрай следва етимологията на името.

Наред с посочените речници появиха се през последните години и четири монографии, които бележат нови завоевания в областта на българската антропонимия. Първата монография носи любопитното заглавие "Популярно ли е твоето име?" (София, 1996) от Татяна Калканова. Всъщност касае се до строго научно, социолингвистично проучване, в което с помощта на анкетния метод авторката цели да установи мотивите за наименуване на новородените, т. е. за избор на име от страна на родителите, а също така чрез статистически метод да установи честотността на имената (в приложени две специални таблици и чрез честотния речник). Обект на изследване са имената на децата, родени в София през периода 1970 – 1992 г., обхващащ 6468 вида лични имена. Ценен принос е и проследяването на динамиката на различните видове лични имена в зависимост от техния произход и от структурните им особености. Монографията може да послужи като образец и за други изследвания от този род на наши градове.

Втората монография по време е: "Християнските имена у българските католици" (1999) от проф. Людвиг Селимски, публикувана в Полша на български език. Започва с Увод, в който се посочват обектът и задачите на изследването и се разглеждат някои конкретни въпроси като: "Източници на изследвания антропонимичен материал", "Християнският елемент в българската антро-

понимия”, ”Католическата съставка на българската християнска антропонимия”, ”Проникване и разпространение на католическите имена у българите”. Материала си авторът е събрал не само от писмени източници – църковни регистри и документи, избирателни списъци, списъци на покатоличени павликяни (от XVII в.), но и чрез собствени теренни проучвания от католишки селища в Свищовско, Никополско и Пловдивско. Колкото и да е странно, но авторът мотивирано изтъква особеностите на личните имена на католишката религиозна общност в сравнение с общобългарската антропонимична система. В Първа глава са разгледани фонетичните особености на имената, като се сравняват с изходните първообразни имена. Тези особености са отчасти отражение на диалекта, добре познат на Селимски. Той е обяснил точно и особеностите на личните имена, резултат на нефонетични промени или промени по асоциация. Морфологичната адаптация на имената е предмет на Втора глава. Интересно е, че чуждите имена от м. р. се адаптират както апелативите, т. е. с нулево окончание или субстанционно -о (срв. **дядо, чичо**), -е, -и, рядко -а, докато женските имена на -а остават без изменение, а тези на съгласна приемат окончание -а (напр. **Кармена** от ит. **Carmen**). Словообразователното приспособяване е предмет на Трета глава. Тук са разгледани прецизно наставките за мъжки и женски имена, а също така подробно са описани различните видове съкратени имена, образувани чрез съкращаване на срички и чрез форманти, познати на българския именник (напр. **Бенка**, с -**ка** от **Бета**, съкратено от **Елизабет**) **Рашо** с -**шо** от **Рафаел** и т. н.). В Заключение са обобщени резултатите от изследването. Същественото е, че тук са анализирани голям брой имена на българи, които (имена) досега не са били предмет на научен интерес. Извънредно важен принос е, че авторът е съумял да идентифицира като професионално обусловени заемки от латински, италиански и др. езици значителен брой имена, които преди това са били неправилно тълкувани. Това особено личи в приложения речник на имената – общо 2000 (с.121–194), който е чисто тълковен, тъй като обяснението на името се състои в посочване на изходната форма на чуждата име, без да се дава етимология, но безспорно ще бъде от помощ за етимологичното обяснение.

През 2001 г. бе публикуван друг крупен принос към българ-

ската антропонимия: "Личните имена у българите /1981 – 1990/" с подзаглавие: "Състояние и проблеми на съвременните български лични имена" от доц. Мария Ангелова-Атанасова. Авторката е добре позната на ономастите с топонимичната си монография: "Топонимията на Горнооряховско"(1996) и с други приноси. Както е известно, тя е дългогодишна сътрудница на проф. Н. Ковачев в осъществяването на неговите идеи и мероприятия в областта на ономастиката. В една бележка под линия в Увода е отбелязано, че монографията е била приета за печат още през 1995 г. С новата си монография доц. Ангелова навлезе компетентно и с успех в полето на антропонимията, чиито проблеми привлякоха нейното внимание. Предмет на нейното изследване са личните имена на българите, родени през десетилетието 1981 – 1990 г. Данните в това изследване, получени от ЕСГРАОН, допълват данните на Тълковно-етимологичния речник на личните имена на проф. Ковачев. Авторката си поставя за задача да установи: какъв е обликът на личноименната система през посоченото десетилетие, какъв е размерът и посоките на промените, които се забелязват при сравнение с предходните десетилетия и от какви причини се обуславят те, което ще ни даде възможност да очертаем какви са перспективите на нейното развитие. Авторката обединява данните от предпоследното десетилетие на XX в. с данните от Тълковно-етимологичния речник на проф. Ковачев, които се отнасят до предходните десетилетия. В първия дял на труда, озаглавен "Имената за себе си" с подзаглавие "Състояние на българската личноименна система и вътрешносистемни закономерности" се изтъква значението на статистическите данни за имената на родените през периода 1981 – 1990 г. и за промените в именната система, като се посочват и статистически данни за групирането на имената по честотност. Интересни са наблюденията на авторката над данните за средния брой носители на едно име по десетилетия за изследвания период. Интересен е и въпросът за разпределението на имената и носителите им с оглед на групирането на ЛИ по честотност в сравнение с данните у Ковачев. Във втория дял на труда се поставя на обсъждане проблемът за взаимодействието на езикови и неезикови фактори в развоя на личноименната система. Подробно е разгледан въпросът за екстралингвистичните причини за промените на имената. Интересни резултати са получени чрез

прилагането на анкетния метод. Нов принос представяват наблюденията на авторката върху избора на лични имена в зависимост от тяхното звучение (фоносемантика). Интересен е и свободният асоциативен експеримент, който предлага Ангелова. В труда са разгледани и много други въпроси, на които поради ограничения обем на доклада не можем да се спрем.

В Общите изводи се резюмират резултатите от изследването в 20 точки. Тук ще споменем по-главните, макар че всички си имат своята ценност:

1. Именната система е доста устойчива и се развива хармонично. Съществува неотслабваща тенденция към предпочитание на по-високо честотните имена.

2. Съществените промени в именната система са винаги следствие на социални (по-точно би било “социално-политически”) промени в обществото.

3. МЛИ са по-устойчивата част от имената. Голяма част от новите МЛИ са български по произход, създадени по общи славянски модели.

4. Очертава се тенденция към реславянизация (тип **Мирослав**) и европеизация (**Силвия**, **Виктория** и др.).

5. Именната система е в състояние на непрекъснат развой, при което традиционните имена, преди всичко календарните, се заменят от нови, предимно домашни или хибридни форми.

6. В развоя на съвременния български именник откриваме същата склонност към утвърждаване на определен брой имена, модели на имеобразуване, специфични и за останалите славяни.

Тъй като изводите почиват най-често върху данните от десетилетието 1981 – 1990 г., би било интересно да се направи същото проучване и по отношение на изтеклото последно десетилетие на ХХ в., което ще ни позволи чрез обединение на данните от миналите десетилетия да имаме пълна представа за тенденции и закономерности в именната ни система през ХХ век.

Разглежданата монография на доц. Ангелова има и три ценни приложения:

1. Честотен списък на ЛИ на родените българи през периода 1981 – 1990 с данни за честотността им и през периода 1891 – 1980.

2. Производните на имената **Иван** и **Мария** с данни за раз-

пределението им по десетилетия през периода 1891 – 1990.

3. Справка за имената на анкетираните и имената, послужили като база за именуването им.

Без съмнение монографията на доц. Ангелова заслужава висока оценка, поставените проблеми се решават с обективния статистически метод и със съвременна компютърна техника. Ще добавя още, че тя е автор на още една студия, излязла през 1998 г. в Братислава на български език: “Имената на българите в Словакия”. Изследвани са личните и фамилни имена на български емигранти. Приложен е честотно-етимологичен речник на имената.

За напредъка на българската антропонимия можем да съдим и от големия брой (около 1000) публикации от същата област (според Библиография на българската антропонимия от Н. Ковачев, вж. Състояние и проблеми на българската ономастика, т. 4, 1999, с. 127–206). Ще добавя още, че през 1981 г. бе защитена първата кандидатска дисертация по антропонимия на тема “Начини на образуване на лични имена от славянски произход в съвременната българска антропонимия” от Ан. Кондукторова-Вълканова при ВТУ.

В заключение ще изтъкна, че българската антропонимия в края на XX век бележи значителни успехи. Имаме основание да вярваме, че тая линия на възходящо развитие ще продължи и през XXI век.